

Lönsamheten är samhällsintresse

Direktör T G Wickbom vänder sig i denna artikel mot den ofta schablonmässigt framförda tanken, att statsägda företag främst skulle se till samhällsnyttan och de enskilda till lönsamheten. Detta är en alltför grov förenkling. Att våra enskilda företag är lönsamma är det viktigaste samhällsintresset av alla, men självfallet kan det finnas skäl för staten att bedriva affärsverksamhet av ett annat slag än det normala enskilda företaget. "Någon anledning", säger förf., "att konstruera motsättningar mellan olika typer av företagsägande borde sannerligen inte finnas. När allt kommer omkring sitter vi alla i samma båt och är i sista hand lika beroende av att alla funktioner inom samhället utnyttjas på bästa sätt."

Verkställande direktören för det nya statliga Utvecklingsbolaget, Lars Brisning, har nyligen inför offentligheten försökt definiera skillnaden mellan hans företag och ett vanligt privatägt bolag. Det är en fråga om prioritering, säger han — Utvecklingsbolaget skall satsa på samhällsnyttiga projekt och förena detta med rimlig lönsamhet på sikt, medan ett enskilt företag väl i princip har krav på mesta möjliga lönsamhet oberoende av samhällsnyttan.

Tankegången, sådan den återges av den intervjuande tidningen, är inte ovanlig. Redan därför kan den vara värd att diskutera, även om det nu skulle vara så att hr Brisning med sin rika erfarenhet av olika slags företagande skulle ha formulerat sig annorlunda, i det fall han själv hållit i pennan. Man kan nämligen fråga sig hur det egentligen förhåller sig med den kontrast som här uppställs.

I och för sig är ju "samhället" till för att sköta vissa saker oberoende av om det ekonomiskt går ihop eller inte. Försvarsväsendet är kanske det mest extrema exemplet, SJ:s sk kulturbanor ett i detta sammanhang mer närliggande. Man kan alltså inte finna något orimligt i att det allmänna, vare sig det nu är stat eller kommun, under vissa speciella betingelser med berätt mod gör en dålig affär. Om samhället anser sig behöva en viss service och av en eller annan anledning inte kan ta ut kostnaderna direkt, ja då ligger det förstås inget osunt i att göra ett förlustbolag med tillskott

av skattemedel, vare sig det sedan drivs i offentlig eller enskild regi.

Graden av olönsamhet

Men förutsättningen är då att det på ett eller annat sätt klargörs, vilken grad av olönsamhet samhällsnyttan tillåter. Om arbetsmarknadsstyrelsen någorlunda realistiskt skulle kunna kalkylera, att det skulle kosta så och så mycket att hålla så och så många norrbottningar med alternativ sysselsättning så skulle Norrbottens Järnverk i sin lönsamhetskalkyl kunna bokföra det beloppet som en fiktiv intäkt. Först då blir det möjligt att avgöra, om det verkligen är förenligt med samhällsnyttan att driva företaget.

Ty när allt kommer omkring är den ekonomiska lönsamheten första förutsättningen för all kommersiell verksamhet, oberoende av om den drivs av staten eller någon annan. Vad det nyss aktuella fallet Durox illustrerar är ju ingalunda att statlig affärsverksamhet är sämre än privat utan helt enkelt att inte heller statlig affärsverksamhet kan undandra sig de ekonomiska lagar som stundom försätter även enskilda företag i mer eller mindre självförvållade svårigheter. Så som vårt samhälle är konstruerat ligger det i dess gemensamma intresse att ett företags varor och tjänster normalt betalas av den som utnyttjar dem och inte indirekt av någon annan. En industri eller ett handelsföretag i enskild ägo tjänar alltså samhällsnyttan genom att hålla sig lönsamt

— alldeles oberoende av att det är i förväntan om avkastning som pengarna har satsats; som ett alternativ alltså till att sätta in dem på bank.

Det allmänna kan givetvis ha goda skäl för att ge ett enskilt företags bristande lönsamhet ett tillfälligt handtag. Det kan bli billigast så. Men att göra det i längden är vanligen att gå stick i stäv mot samhällsnyttan. Det är att ge socialhjälp i stället för ett rejält jobb som ökar samhällets gemensamma resurser. Ty det ur samhällets synpunkt intressanta med det lönsamma företaget är ju, att det inte bara ger aktieägarna utdelning och de anställda löner utan också ger stat och kommun direkta inkomster. Läger man ihop den 50-procentiga bolagsskatten med skatten på vad aktieägarna får i utdelning — i många fall enligt betydligt högre procentsats — så kan man utan vidare säga att de enskilda företagen lika väl som de statliga står i den direkta samhällsnyttans tjänst. Då har man ändå inte tagit hänsyn till att det är av sina arbetsinkomster i enskilda företag den stora massan av svenska skattebetalare ersätter stat och kommun för de tjänster de tillhandahåller.

Förlust för alla

Ett företag som inte går med vinst är alltså normalt en förlust för alla; inte bara aktieägarna, som inte får någon nytta av sitt sparande, eller de anställda som riskerar att förlora sin försörjning, utan också alla vi andra som för-

lorar företagets bidrag till vår gemensamma omkostnadspott och rentav får gräva i den för att betala ut omskolningsbidrag och åtskilligt annat. Vinsten, den mångomskrivna profiten, är ett hälsotecken. Varför skulle eljest också statliga företag i hr Brisings formulering förena sin satsning på samhällsnyttiga projekt med "rimlig lönsamhet på sikt"? Varför skulle annars industridepartementets företagsdelegation i ett nyss framlagt betänkande ha brytt sig om att formulera principiella krav på lönsamhet för den statliga företagssektorn, när man anger dess mål vara att öka dess "effektivitet, konkurrenskraft och därmed dess inneboende expansionsförmåga"?

Vad är det slutligen i dessa formuleringar som på minsta sätt skiljer sig från de mål den enskilda företagsamheten brukar uppställa för sig?

En debatt om statsdriftens och privatdriftens relativa betydelse för samhällsnyttan får nog inte föras som en dispyt om vitt och svart. Om den statliga företagsamheten ställer kraven på effektivitet, konkurrenskraft och expansionsförmåga i förgrunden har den uppenbarligen tillägnat sig mycket av affärlivets traditionella värderingar. Lika uppenbart borde det vara för varje någorlunda insiktsfull iakttagare, att den enskilda företagsamheten i dagens Sverige genomgående inte blott tjänar samhällsnyttan på det speciella sätt som nyss berörts utan också har den som viktig beståndsdel i sina allmänna övervägan-

den. Visst tar direkta lönsamhetskrav ofta försteg framför hänsyn till mer allmänt formulerade samhällsintressen, men det vore sannerligen förhastat att lägga sådant enbart den enskilda företagsamheten till last i dessa tider av indragna järnvägsförbindelser och brev-bärarturer.

Nå men sysselsättningen då — när ett företag "rationaliserar" får det allmänna ju träda in och ta hand om de friställda; vart har den omskrutna samhällsandan då tagit vägen?

Ja, återigen är ju den situationen inget exklusivt privilegium för privatkapitalismen. Även den statliga sektorn friställer som bekant, när det kniper, och nyligen meddelades att en av våra mest aktade socialdemokratiska landsortstidningar minskat sin typografkår med ett trettio-tal man, förmodligen en ganska ansevärd del av dess tekniska personal. Det är säkert helt i sin ordning, allra helst om avvecklingen företogs under mjukare former än de som härom året präglade LO:s nedläggande av Stockholms-Tidningen. Också dessa fall är ju blott en påminnelse om att det ekonomiska livets lagar inte ser till ägarförhållandena.

Arbetsfördelning

Men även bortsett härifrån bör det vid närmare eftertanke framstå som helt naturligt och ändamålsenligt, att det blir det allmännas sak att träda in med stödåtgärder för dem som friställs från ett företag av vad slag det vara månne. För

sådana uppgifter är det vi har "det allmänna" och förser det med resurser i form av skattemedel. Här har vi ännu ett exempel på den arbetsfördelning som över hela linjen bör råda mellan olika individer och institutioner, statliga kommunala, privata. Riksdagsman Hans Hagnell, en av våra flitigaste debattörer av den statliga företagsamhetens roll i samhället, vill på tal om det ovannämnda betänkandet från företagsdelegationen ha ett särskilt statsråd med ansvar för näringspolitiken och ett annat som svarar för de statliga företagen. Annars finns det risk för intressekonflikter, menar han. Sådana kollisioner lär statsråds-kretsen inte kunna undvika enbart genom att fördela uppgifterna på två man, men hr Hagnell har naturligtvis principiellt rätt: inom en och samma gemenskap kan det finnas legitimt utrymme för flera olika intressen, som inte alltid och utan vidare går ihop. Gäller detta regeringen, så gäller det lika mycket samhället i dess helhet.

Det kan finnas skäl för staten att bedriva affärsverksamhet av annat typ och med annan inriktning än det normala enskilda företags. Det kan kanske också finnas motiv för en sådan verksamhet som helt följer det privata affärslivets normer. Därvidlag finns det legitimt utrymme för skilda meningar, och här skall inget försök göras att ta ställning utöver det enkla konstaterandet, att det rimligen bör vara statens sak att bevisa fördelarna av att den går in på det enskilda näringslivets traditionella

område. Någon anledning att konstruera motsättningar mellan olika typer av företagsägande borde sannerligen inte finnas. När allt kommer omkring sitter vi alla i samma båt och är i sista hand lika beroende av att alla funktioner inom samhället utnyttjas på bästa sätt.

Vad det innebär kan uttryckas exempelvis så som ombudsmannen i Metalls Avd 78 gör det i sin fackförbundstidnings nyårsrundfråga:

"Bruket i Torshälla är en stor tillgång för människorna i trakten. Jag önskar att företaget kan fortsätta expandera och klara konkurrensen från utlandet. För industrierna inom staden önskar jag fortsatt gynnsam utveckling. Det är bra för medlemmarna. Och deras lönekuvert."

Komplicerade samband

Konstigare än så är det egentligen inte, fastän många med mindre insikt i företagsamhetens villkor vill få oss att tro, att en industri lever sitt eget liv enligt den sk storfinsansens godtycke. Men det skall villigt erkännas att det enkla orsakssammanhang som ombudsman Andersson berör i sin tur är en funktion av ganska komplicerade samband mellan tekniska, ekonomiska och organisatoriska riskavvägningar från företags sida, tur och otur, djärvhet och försiktighet i marknadsföringen och då först och främst samspelet mellan företags egna åtgärder och ekonomiska, sociala, politiska eller andra förhållanden utanför deras kontroll!

Om en direktör i företaget planmässigt eller av en slump träffar rätt person vid rätt tillfälle på en utländsk affärsresa kan det betyda skillnaden mellan kapacitetsutnyttjande och permitteringar vid fabriken där hemma. Om ett krig mellan Israel och Egypten stänger Suezkanalen kan det betyda höjda oljepriser och därmed bekymmer inte bara för egnahemsbudgeten utan kanske också för en industri som redan förut har svårt att täcka sina kostnader; men samtidigt kan det ge vinster åt den som har resurser och påpasslighet nog att tillgodose det plötsligt ökade behovet av ändamålsenlig fraktkapacitet. Ett företag kan satsa stora pengar på en ny produkt som enligt alla rimliga bedömning-

ar har ett behov att fylla men som inte visar sig bli efterfrågad; några år senare kan ett annat företag göra om försöket och möta en helt annan situation.

Exempel av det slaget är vanliga på gränsen till det banala. Ändå förefaller det ibland nödvändigt att hänvisa till dem i ett försök att avvärja åtminstone de grövsta vanföreställningar som i näringslivet tycker sig se ett slags konspiration mot den allmänhet varifrån det hämtar sina anställda, mot det samhälle varav det själv är en del, hela det oändligt komplicerade samspel mellan människor, institutioner, nyckfulla eller logiska orsakssammanhang som vår nuvarande livsform har utvecklat.

Pärmar för årgång 1968

kan rekvireras från Svensk Tidskrifts expedition, tel 08 - 21 00 49, eller genom insättning av kronor 7:— på postgiro 7 27 44.